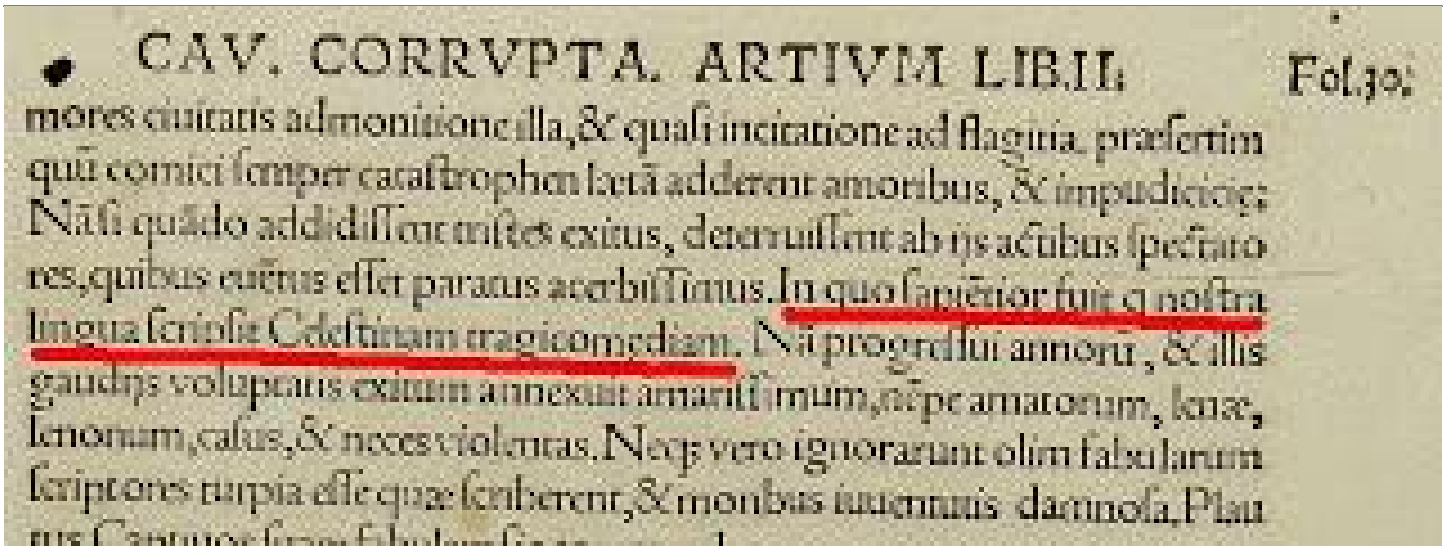
CAV. CORRVPTA. ARTIVM LIB.II. Fol.30.
mores ciuitatis admonitione illa,& quasi incitatione ad flagitia, præsertim
quũ comici semper catastrophen lætã adderent amoribus, & impudicicijs:
Nãsi quãdo addidissent tristes exitus, deterruissent ab ijs actibus spectato
res,quibus cuẽnus esset paratus acerbissimus. In quo sapiẽtior fuit q nostra
lingua scribit Celestinam tragicomediam. Nã progressui annorũ, & illis
gaudijs voluptatis eximiũ annexuit amarissimum,sæpe amatorum, lenæ,
lenonum,casus,& neces violentas. Neq; vero ignorarunt olim falsi larum
scriptores turpia esse quæ scriberent,& moribus inuentutis damnosa. Plau

Bilbeny no va ser el primer: la llarga ombra de la censura als Països Catalans

Autor: Rafel Carril
Data de publicació: 05-09-2013

En aquest article, llarg i documentat, En Rafel Carril ens exposa com la censura i tergiversació del nostre passat col·lectiu que blasma avui En Jordi Bilbeny, ja havien sigut denunciades al segle XVIII per En Gregori de Mayans, i relleva l'interès que hauria de suscitar més que l'estudi d'En Bilbeny sobre la censura, els atacs de la censura contra En Bilbeny.

Jordi Bilbeny (Arenys de Mar, 1961) s'ha fet famós pels seus polèmics escrits en què defensa que la literatura catalana ha estat sotmesa a una llarga censura històrica que ha provocat que llibres, fets històrics i noms de persones hagen estat destruïts, substituïts o alterats amb l'objectiu de manipular la història dels Països Catalans en benefici de la construcció i legitimació de l'Estat espanyol. Entre les tesis més xocants de Bilbeny, destaquen les següents: que el Quixot estava escrit en català i l'autor n'era un escriptor de Xixona, en el límit sud de les Comarques Centrals del País Valencià; que el Lazarillo de Tormes seria en realitat el Llàtzer de Tormos (un poble de la Marina, també a les Comarques Centrals), estaria escrit en català i l'autor en seria Vives o Timoneda; que l'autor de La Celestina era del Regne de Valèntia i que estava ambientada a la seua capital i escrita en català, i la més polèmica i coneguda de totes: que Colom era català i que, entre d'altres coses, va sortir de Pals (al Principat) i no de Palos (Andalusia).

Bilbeny és un autor molt mediàtic, cosa que ha donat molt de ressò a les seues tesis. La realitat, però, és que moltes d'elles no són seues, sinó que han estat preses d'autors anteriors. Així, un professor de la UNED, Francisco Calero, és qui defensà primer que Vives era l'autor del Lazarillo. També José Guillermo García Valdecasas havia defensat en La ocultación de la Celestina (2000) que caldria situar a l'autor de La Celestina a la Corona d'Aragó i, probablement, a València. El cas més sorprenent, però, és el de Colom, ja que, molt abans que Bilbeny, el peruà Luis de Ulloa (Lima, 1869-Barcelona, 1936), ja defensà el 1927 que Colom era català. Aquesta tesi ha estat continuada per molts autors, té ampli reconeixement estranger i actualment el Centre d'Estudis Colombins, la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya i l'Institut Nova Història hi treballen amb diferents matisos. Per si això fóra poc, caldria afegir que, abans

d'Ulloa, ja existia a Catalunya la tradició oral que dia que Colom era català, com ho prova, entre d'altres coses, l'estàtua que Barcelona li va dedicar a l'explorador el 1888. Per aquestos motius, els crítics catalans de Bilbeny l'han acusat sovint de manca d'originalitat. També els defensors de la catalanitat de Colom l'han acusat de manca de rigor. Finalment, els detractors castellanitzants, el tracten de boig que pretén que tots els autors i figures històriques castellanes siguen, en el fons catalanes. A aquesta caracterització de boig han contribuït també, segurament, els mateixos catalans que no li fan costat per la seua suposada manca de rigor. Però mal que li pese a molta gent, Bilbeny és el més conegut dels autors que han investigat la censura als Països Catalans i té el mèrit d'haver mobilitzat la sensibilitat sobre aquestos temes. Per això el que està en joc amb Bilbeny no és si té raó o no, sinó a qui beneficia i a qui perjudica la seua desqualificació social, moral i científica. Perquè, com a punta de llança de la lluita contra la censura als Països Catalans, el desprestigi de Bilbeny és també el desprestigi d'aquestos. El que m'interessa subratllar ací no és tant Bilbeny, sinó el fenomen Bilbeny; no tant si Bilbeny té raó o no, com la reacció davant d'ell; no la seua lluita contra la censura, sinó la lluita de la censura contra ell; no la seua croada en defensa de les víctimes de la censura, sinó la seua pròpia condició de víctima de la censura i el que d'això es deriva. Per començar, cal reparar que molts dels atacs contra Bilbeny són arguments ad hominem, és a dir, ataquen no tant les seues tesis sinó la seua persona. En segon lloc, un d'aquestos arguments, lluny de restar força al fenomen Bilbeny, el que fa és evidenciar la solidesa d'aquest. A saber: la suposada manca d'originalitat de Bilbeny, lluny de desqualificar-lo i deixar-lo en evidència com a un boig, una excepcionalitat, un cas aïllat, el que demostra és tot just el contrari: hi ha una gran quantitat d'estudis previs que investiguen i denuncien el mateix que denuncia Bilbeny que, fins ara, havien restat alhora ignorats, silenciats, censurats. La pregunta que hem de fer-nos, per tant, és: quants Bilbenys hi ha hagut abans de Bilbeny?

I és per contestar la pregunta anterior que vull parlar de Joan Antoni Maians. El 5 d'agost de 1783, en un passatge d'una carta enviada per Sentmenat a Joan Antoni Maians, aquell es queixava del maltractament que rebien els escrits en català, a la qual cosa va contestar el segon, el 12 d'agost de 1783, que:

"Entre las instrucciones secretas que tenía el Gobernador Militar de Tarragona que murió en Alicante, una de ellas era acabar el lenguaje del país. Lo mismo se mandará en éste, aunque no es menester cuidado en practicarlo, porque los valencianos saben arruinarse a sí i a sus cosas primorosamente".

Recordem que Joan Antoni va nàixer el 1721, només 6 anys després d'acabada la guerra i que el seu germà Gregori havia nascut el 1699 i hagué de créixer amb ella. Joan Antoni Maians està parlant, per tant, d'un governador borbònic imposat sobre la nova colònia, el Principat català, derrotat pels borbònics. La notícia és fiable, ja que els germans Maians, en especial Gregori Maians, estaven ben relacionats. Aquest testimoni ens confirma que la persecució a la llengua no era manies ni ensomnis sinó ben real, encara que portada a la pràctica de forma discreta i secreta. A banda d'això, commou comprovar que no hem avançat molt i que, ja aleshores, els habitants de l'antic Regne de València feien el mateix que els habitants de la Contestània i l'Edetània modernes: "arruinarse a sí i a sus cosas primorosamente".

En la següent carta, del 19 d'agost de 1783, Sentmenat li contesta a Maians que:

"Muchas veces he pensado lo que Vm. en orden a los progresos i su causa de los Expulsos Valencianos i Cathalanes, i quando comparo su corto número con el crecido de los individuos de todas las religiones que nos quedaron, i veo de una parte, con tanto estorvo como podemos figurarnos, tantas obras, i de otra, con tanta conveniencia i comodidad, ningún fruto literario, assegúrole que no sé qué pensarme. El Sr. Roda observó lo primero i atinaría sin duda la misma causa que nosotros".

Tot i l'estil enroscat hom pot adonar-se que els contertulians estan posant en relació l'escassesa de la producció literària en català amb la censura. ¿Com és que tot i el clima favorable, l'efervescència econòmica habitual i l'espontaneïtat creativa de catalans i valencians tots dos no hagen escrit gairebé res en la seua llengua en els últims segles? La sospita gravita sobre ells, però el pes de la censura la conjura. En una carta del 8 de febrer del mateix any a un altre correspondent habitual, Carles Andrés (1753-1820, filòsof, polític i jurista de Planes, Comarques Centrals del País Valencià), Joan Antoni Maians encara és més clar:

"Mui Sr. i favorecedor mío. Nuestros poetas lemosines por todas partes se van aniquilando. El golpe que se ha dado al Retor de Vallfogona es fatal. Con dificultad avría en Valencia media docena de egemplares. Los que sirven a la Diosa de Chipre no militan en sus tropas por las persuassiones de Ovidio, Roig, ni García, que nunca leyeron. Es cabalmente lo que Vmd. dice de la hoja, que está suelta i encuadernada con Roig, es de Fenollar i Scrivá. I por si tiene Vmd. a la mano esta obra, sírvase de dasatarme la duda de si la tengo entera. En la última llana dice: Contemplació a la Sacratíssima Verge María tenint son fill en Jesús en la falda devallat de la creu, ordenada per lo molt Reverent mestre Mossen Corella".

Únic full conservat de la Bíblia Valenciana (Viquipèdia)

La frase de Maians no pot ser més explícita: "Nuestros poetas lemosines por todas partes se van aniquilando". Recordem que llemosins era el nom que es donava als escriptors catalans antics, o no tan antics, ja que tot seguit Maians esmenta el Rector de Vallfogona, que és com es coneixia Francesc Vicent Garcia (1579-1623), i del qual sembla que s'havien destruït uns llibres feia poc. Exactament Maians diu: "El golpe que se ha dado al Retor de Vallfogona es fatal". Com és possible això?, si es tracta d'un escriptor del segle anterior! Estan desapareguent ja les seues obres? Exageració o persecució real? Potser Maians sols volia dir que la majoria de llibreters, bibliotecaris, impressors i molts erudits ja no valoraven els poetes catalans i això tenia com a conseqüència que els seus llibres s'anaven perdent. No debades Maians havia dit, per exemple, que els valencians (habitants del Regne de València) són capaços d'arruïnar-se ells sols. Però no, en aquest cas tampoc són manies, ni l'autoodi valencià, sinó persecució real. La Santa Inquisició havia prohibit l'any anterior, el 1782, les obres de Francesc Vicent Garcia. És cert que es tractava de poesia eròtica escrita per un rector, però també ho és que la poesia eròtica és una constant en la literatura catalana. A més, per Maians no es tractava d'un cas aïllat: "Nuestros poetas lemosines por todas partes se van aniquilando" (subratllat nostre). Poca broma. La paraula emprada, "aniquilando", és molt dura i implica una actitud activa i no una pèrdua per deixadesa. I en el cas de Vicent Garcia, se sap, a més, qui és la responsable: la Inquisició. No pareix Maians, per tant, estar parlant d'una destrucció accidental pel natural pas del temps, sinó d'una anihilació veritable, d'un extermini real i intencionat de la literatura (i, per tant, de la cultura) catalana. A més, tot seguit, Maians li demana informació sobre la darrera pàgina d'un llibre de Corella per vore si el té complet. En aquesta època, on el llibre era un luxe a l'abast de molt pocs, era habitual que els erudits intercanviaren dades sobre errades en alguna pàgina o sobre algun full d'un llibre que s'havia perdut. Encara que, en aquestos casos, es tractava, la majoria de les vegades, de llibres en castellà o llatí. Però en aquesta carta, Maians i Carles Andrés també estan parlant, no d'un llibre al qual falta una pàgina, sinó, més aviat, el contrari, d'una pàgina a la qual manca tot el llibre. Exactament, també parlen d'un full solt que s'ha trobat Andrés enquadernat en el mateix llibre de Corella i al qual no correspon(!), i, pel que diuen, l'autoria de la qual és, possiblement, de Bernat Fenollar, poeta de Penàguila, Diània (Comarques Centrals) o, tal vegada, Jacme Scrivà, poeta del segle XIV de qui gairebé no s'han conservat obres i que és tan desconegut avui que tan sols la Viquipèdia en anglès té un article actualment sobre ell!!! Aquesta situació estranya, pareixia, per contra, allò habitual en català. Prova d'això és que de la Bíblia Valenciana, la primera bíblia impresa en català (quarta del món després de la llatina, l'alemanya i l'italiana), que es va imprimir al segle XV a València, sols en quedaven 4 fulls solts al segle XVII, els quals li havien arribat, de forma clandestina, a Joan Baptista Civera, que en donava testimoni a Annales de la presente casa de Porta-Coeli del 1646. El motiu rau en el fet que la Inquisició (majoritàriament castellana ja al segle XV) n'havia ordenat la destrucció poc després d'acabar-se'n la impressió el 1478 (Jordi Ventura, La Bíblia Valenciana, Curial, Barcelona, 1993).

La Inquisició s'havia fundat el mateix any i ja el 1482 inicià la persecució de la Bíblia Valenciana. Aquesta fou l'única institució comuna a la Confederació Catalanoaragonesa i a la Corona de Castella i Lleó durant els següents segles. Això, i la forta presència de jutges castellans des de l'inici (Lluís Alcanyís i altres, Lluís Alcanyís, 500 anys, Ulleye, Xàtiva, 2006) la convertiren en la base per a la construcció d'Espanya. La qual cosa demostra fins a quin punt Espanya se sustenta sobre la base de la ignorància. No sabem, a hores d'ara, si Maians coneixia el cas de la Bíblia Valenciana però si sabem, per la carta del 26 d'agost de 1783 a Sentmenat, que feia responsable, 200 anys abans, Felip II, abanderat de la contrareforma, d'haver ofegat l'erudició que representaven Vives i d'altres i haver imposat l'escolàstica, és a dir, la fe enfront de la raó. Aquesta acusació a Felip II també té el seu interès. Segons Lluís Maria Mandado, un investigador proper a Bilbeny, es podria considerar Carles I el darrer rei català. El seu fill Felip II és el rei de la contrareforma contra els protestants i també un governant fanatitzat religiosament que es tancarà al seu nou Palau de Jerusalem, l'Escorial, al mig de la meseta castellana. Felip II és també el rei que trasllada les Corts Castellanes de Toledo a Madrid. Però el més important de tot és que, gràcies a la seua ascendència materna, esdevé rei de Portugal el 1580. Llavors, el que fins aleshores havia estat un concepte geogràfic, "Hispània" o "Espanya", es presta a un equívoc polític: els territoris sobre els quals regna Felip II. Aquest equívoc esdevé prompte confusió gens innocent que serà aprofitada en època de Felip II per raptar, per primera vegada, el terme Espanya per fer-lo passar per una única nació que incloïa també els portuguesos. Possiblement la plasmació teòrica més clara, com explica Joan Cavaller, és la Història General de España de Juan de Mariana, primera gran història d'Espanya i clàssic de la historiografia pancastellanista. És així que, durant el regnat de Felip II, comença a construir-se, de forma gens casual, una Espanya

unitària, que inclou també els portuguesos, com díem, però en la qual el predomini és exercit per l'elit governant castellana, com ho demostra el fet que la residència de Felip II estiguera a Madrid. Que Joan Antoni Maians veja en aquest rei l'inici d'una censura que afectarà especialment els que ell considerava el caliu de l'erudició llavors, els "abates de provecho" llemosins o intel·lectuals catalans dels diferents Països Catalans, no és, per tant, una trivialitat, sinó una mostra més de la clara consciència del que havia passat que tenia Joan Antoni Maians. Però, potser, l'exemple més clar el trobarem en analitzar el que diu Maians sobre La Celestina, tot just una de les obres que Bilbeny considera que, realment, és una obra escrita originalment en català.

Carles Andrés li ha preguntat a Maians sobre La Celestina i sobre quina edició s'ha de considerar l'original i aquest li contesta el 8 de juliol de 1783 amb un llarg circumloqui:

"En el año 1575, se hizo la edición corregida i enmendada de la Celestina en Valencia. Las ediciones anteriores sobre la dificultad del tiempo tienen la de la prohibición. La edición de la Celestina de Valencia del año 1575, se deve mirar como original después de levantada la prohibición. La de Sevilla está entera. Que Palmireno en el año 1573 escriviesse de ella, como lo hizo, no ai que estranyar por lo que vamos diciendo. Aviendo adelantado esto, me he ido a Murviedro, no a regalarme, aunque lo he estado en gran manera por la magnificencia del hospedage, sino a divertirme concibiendo ideas exactas de las cosas. Hará Vm. bien en acudir a D. Thomás Sánchez para tener razón de la Comedieta de Ponza del Marqués de Santillana, cuyo diminutivo avalencianado me dio algún día golpe, como el Triunfete de Amor de la página XXXVII pero ya se me avía passado de la memoria. Creo que aquí hará al caso lo que dice Mossén Jaime Roig, fol. VIIII:

La forja sua,

stil, e balanç,

será en romanç,

noves rimades

comediades.

Forja, fábrica, forjar, invención, fabricar, balanç, inventar, bilancia, balanza, romanç, la lengua valenciana, dicha también romanç, porque se origina de la romana. Fuero 2 rúbrica 2 de sentencies, lib. 7 de los Fueros del Reino de Valencia. Los jutges en romanç, diguen les sentencies que donarán.

Comediades, es bien singular i digna de advertencia, esta voz. ¿Cómo discurrirá sobre ello el hermano de Vm.? ¿Dirá que avía comedias rimadas antes de Torres Naharro en lemosín? El uso de la lengua francesa en este siglo ha introducido el diminutivo historieta, i desterrado a historieja, que es el diminutivo verdadero de historia.

Pero, ¿qué ai que estrañar en el Marqués de Santillana a vista del estudio que puso en las composiciones de Mossén Jordi? pág. XXXIX."

Lluís Vives: La Celestina fou escrita en la nostra llengua (Viquipèdia, segons l'estudi de Jordi Bilbeny)

Traducció castellana: "escrita en vulgar castellano" (Viquipèdia), segons l'estudi d'en Bilbeny

Efectivament, el Marqués de Santillana (1398-1458) té una obra anomenada Comedieta de Ponza, el diminutiu de la qual recorda els característics diminutius valencians (Sobre aquest autor també s'hi ha fixat recentment Josep Maria Betriu, un investigador del cercle de Bilbeny). Però com el mateix Maians pareix apuntar, això no hauria d'estranyar-nos, ja que el Marqués de Santillana passà un temps a la cort d'Alfons el Magnànim durant el qual entrà en contacte amb els poetes catalans, inclosos els del Regne de València. Ara bé, si suposem que l'obra es diu Comedieta per influència catalana, no hauríem de suposar que hi havia comèdies en català? Així pareix decantar-se Maians en citar un text de Jaume Roig (València, començaments segle XV-Benimàmet 1478) que sembla al·ludir a l'existència, en eixa època, de textos dramàtics en català. Però si això fóra cert, hi hauria hagut comèdies catalanes abans de l'esclat del teatre castellà? Això és el que pareix suggerir-nos Maians quan diu: "¿Cómo discurrirá sobre ello el hermano de Vm.? ¿Dirá que avía comedias rimadas antes de Torres Naharro en lemosín?". Dues preguntes que no respon. Prèviament, com de passada, ens havia dit que havia fet un descans per anar a Sagunt per "divertirme concibiendo ideas exactas de las cosas". Però després no ens diu de quines coses es tractava i què va concebre. Doble el·lipsi. La situació hipotètica a què ens emplacen les preguntes no ens enfronta sols amb la resposta, sinó amb les conseqüències d'aquesta:

"¿Dirá que avía comedias rimadas antes de Torres Naharro en lemosín?". Si ho fera, el prendrien per boig, com a Bilbeny, per això Maians tampoc no ho fa. No almenys directament: "El uso de la lengua francesa en este siglo ha introducido el diminutivo historieta, y desterrado a historieja, que es el diminutivo verdadero de historia". Amb altres paraules: si la influència d'un idioma poderós pot desplaçar les paraules originals d'un altre idioma, no podrà el poder polític, amb major raó, desplaçar els llibres originals i substituir-los per altres? És a dir, el que ens està dient Maians és que, en època de Felip II (!), La Celestina en castellà de València, publicada el 1575, després de la prohibició per la Inquisició, "se debe mirar como original", atès que ha substituït de totes totes la comèdia rimada original catalana per convertir-se ara ella en l'original.

Tot i que el gros d'aquesta sèrie de tres articles estava escrit feia gairebé dos anys, hi havia alguns detalls que, desfilats, no m'han decidit a publicar-los fins avui. N'hi ha especialment un: des que vaig llegir per primera vegada la carta de Joan Antoni Maians a Carles Andrés, el que més m'havia desconcertat era la frase: "Aviendo adelantado esto, me he ido a Murviedro, no a regalarme, aunque lo he estado en gran manera por la magnificencia del hospedage, sino a divertirme concibiendo ideas exactas de las cosas". A què venia aquesta frase? A primera vista semblava una excentricitat de Joan Antoni Maians. Què li importava a Carles Andrés on se n'haguera anat? La frase estava absolutament fora de lloc respecte del que antecedia i el que seguia. També Joan Antoni Maians, boig? Però l'extraordinària erudició de Maians, la seua serietat i la seua concisió epistolar feien difícil pensar que la frase fóra gratuïta. Però, què volia dir?! La resposta em va caure a les mans fa no gaire a través d'un article d'El Mercantil Valenciano. Bilbeny i Garcia Valdecasas s'havien decantat per la ubicació de l'obra a València, però en Manuel Civera, un historiador de Sagunt, ha divulgat recentment la seua investigació segons la qual la ubicació seria Sagunt (l'antiga Arse ibera) i l'autor Joanot Martorell (v. La Gaceta de Salamanca). L'historiador es basaria en un fet real ocorregut el 1427. Segons Civera, la fesomia dels espais descrits a l'obra coincidixen plenament amb els carrers i places de Sagunt i no pas amb Salamanca, on tradicionalment se l'havia situat. La frase no era, per tant, casual, ni un caprici, ni una excentricitat i Joan Antoni Maians sabia perfectament el que dia i, possiblement, Carles Andrés també ho va entendre de totes totes.

Joan Antoni Maians, aleshores, més de 200 anys abans que Bilbeny, Valdecasas i Manuel Civera, ja sabia, entre d'altres coses, que La Celestina era una obra escrita en català, que transcorria a Sagunt, i que la seua censura i manipulació devia remuntar-se, almenys, a l'època de Felip II. La consciència de la censura existia ja a Diània, l'antiga Governació de Xàtiva, territori maulet del País Valencià per excel·lència (i objecte també d'especial repressió i censura), com ho demostren Joan Antoni Maians i Carles Andrés. Però també estava present al Principat, com ho demostra el cas de Sentmenat, i segurament a tota la Corona d'Aragó o Països Catalans, o antiga Ibèria. És més: podríem preguntar-nos si no ha deixat d'existir mai, aquesta consciència. Si, encara que comunicada en àmbits privats i petit comitè, s'ha anat transmetent de generació en generació. Quants Bilbenys poden haver-hi hagut des d'aleshores? Sota la conjura silenciosa de la marginació social, l'escarni públic i la desqualificació moral i psicològica, a quants hòmens han fet callar plens de raó? Ja fa més de 40 anys que el cantautor (justament de Xàtiva i també historiador) Raimon cantava allò de "t'adones company, que ja fa molts anys que ens amaguen la història i ens diuen que no en tenim, que la nostra és la d'ells?". Així que no és sobrer preguntar-nos, tal com el mite de Sísif, quantes vegades s'ha repetit el mateix? Quantes vegades hem estat condemnats a callar, a oblidar el que havíem aprés i a tornar a mamprendre

l'ascensió alliberadora de la consciència de nou?

Joan Antoni Maians i els seus contemporanis possiblement no pogueren fer més del que feren. L'autoodi sembrat que ja patia Gregori Maians ha arribat fins als nostres dies. Però en les nostres mans, aquesta vegada de debò, sí que caldria que Jordi Bilbeny siga el darrer Jordi Bilbeny.

Rafel Carril